

O'zbek milliy mumtoz musiqasida g'ijjak sozining tutgan o'rni**Haqqulov Solijon Safoyvich**

O'zbekiston Davlat san'at va madaniyat Instituti

“Milliy qo'shiqchilik” kafedrası 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Musiqa san'ati - insoniyat ma'naviyatining kalitidir, u orqali dunyoni anglash, tushunish doimo o'z ijobatini topib kelgan. Shu bois hayotda musiqa bilan oshno bo'lgan, musiqaning sehrli sadolaridan bahra olgan insonlarga ezgu amallarga qo'lganlar. Zero musiqa, har qanday ijod turining ilhomlantiruvchi kuchidir. Shu sabab bo'lsa kerak, o'tmishda yashab ijod etgan olimu fuzalolar, shoir-u adibar musiqa bilan oshno bo'lishga intilganlar. Uning sir-asrorlaridan boxabar bo'lishga uringanlar.

Alisher Navoiy¹ tabiri bilan aytganda, “Shodlik oshiruvchi ijrochi, g'amni tarqatuvchi sozanda. Bularning har ikkisiga hissiyotga berilgan kishilar va ahli dardlar jon fido qiladilar”.

Qadimiy O'rta Osiyo tarkibida bo'lgan o'zbek xalq cholg'ulari ko'p asirlik rivojlanish jarayonida o'z xususiyatlarini, tovush hosil qilish uslubini saqlab qoldi. Nay, chang, tanbur, dutor, g'ijjak, ud singari milliy sozlar bizgacha yetib keldi.

Musiqiy sozlarni ilmiy asoslab berish va ularning ovoz registrlariga alohida e'tibor qaratgan holda tahlil qilish borasida qadimdan musiqashunos olimlarimiz o'zlarining munosib hissalarini qo'shganlar. Mashhur sozanda va hofiz, bir necha musiqiy asarlar ijodkori Borbad Marviy, musiqashunos Xoja Abdulqodir Maroqiy, Abu Ali ibin Sino, Qutbiddin ash-Sheroziy, Darvesh Ali Changiy, Najmiddin Kavkabiy, Abdurahmon Jomiy singari allomalarimiz musiqa ijrochiligini ilmiy asoslash bilan birga, o'zlari ham sozanda sifatida mashhur bo'lganlar va musiqa ilmida ulkan ma'naviy meros qoldirganlar, sozlar ixtiro qilganlar, O'tmish ustozlarimiz barcha sozlar qatorida G'ijjak soziga ham alohida e'tibor qaratganlar.

¹ A.Navoiy “To'la asarlat to'plami” 9-jild., “Maxbub ul qulub”, T., 2011

O'zbek xalq cholg'ulari o'zining betakrorligi, ovoz tarovatining rang-barangligi va turlarining ko'pligi jihatdan dunyoda yuqori o'rinlardan birini egallab kelmoqda. Milliy musiqiy sozlarimiz juda boy va qadimiy tarixga ega. G'ijjak ana shunday qadimiy cholg'ulardan biri hisoblanadi.

G'ijjak cholg'usi ham o'ziga xos siru-sinoatlari va o'zgacha tarovati bilan ajralib turadi. G'ijjak o'zbek xalqining milliy, qadimiy va eng sevimli sozlaridan biridir. Uning sersayqal va jozibali go'zal ijrosiga erishish sozandadan lozim amallar va bilimli bo'lishni talab qiladi. G'ijjak cholg'usi o'ziga xos soz bo'lib, tovush hosil qilinishi bo'yicha torli – kamonli cholg'ular oilasiga mansubdir.

Endi biz g'ijjak cholg'u sozining boshqa sozlar singari qator qismlardan tashkil topganini ko'rib turibmiz. Buni birma-bir qismlarga ajratib o'rganamiz:

I. Yuqori qism(bosh qism)da to'rt simni ushlab turish va sozlash uchun quloqlar joylashadi.

I.1. Undan pastda simlarni me'yorida ushlab turish uchun kichkina xarrakcha, yoki shayton xarrak joylashadi.

II. Dasta qismi Simlarni barmoq bilan bosib chalinadigan qismi dasta deyiladi. U asosan o'rik yoki yong'oq daraxtidan yasaladi va kosaxonaga ulanadi. Gijjakning yuqori qismdan dastaning usti bilan kosaxonaga tegib turgan joyigacha (4-5 santimetr qolgancha) yassi, silliq grif joylashadi. Shu grifning ustidan g'ijjak cholg'usining to'rtta simi kesib o'tadi. Simlar ustida barmoqlar harakatlantirilib musiqiy ovoz hosil qilinadi.

II.1. Birinchi eng ingichka sim “Mi” deb nomlanadi, ikkinchi oktavaning “Mi” tovushi balandligini bildiradi: II.2. Ikkinchi sim “Lya” deb nomlanadi birinchi oktavaning “Lya” tovushi balandligini bildiradi:

II.3. Uchinchi (yo'g'on) sim “Re” deb nomlanadi birinchi oktavaning “Re” tovushi balandligini bildiradi:

II.4. To'rtinchi (pastki, eng yo'g'on) sim “Sol” deb nomlanadi: kichik oktavaning sol tovushi balandligini bildiradi:

III. Dasta va kosaxona ulangan qism. Grifning tugagan joyidan toki xarrakkacha bo'lgan maxsus oraliqda kamon harakatlanadi.

IV. Kosaxona qismi. U aylana shaklda, g'ovak qilib ishlangan.

IV.1. Kosaxona ustiga baliq terisi qoplanadi.

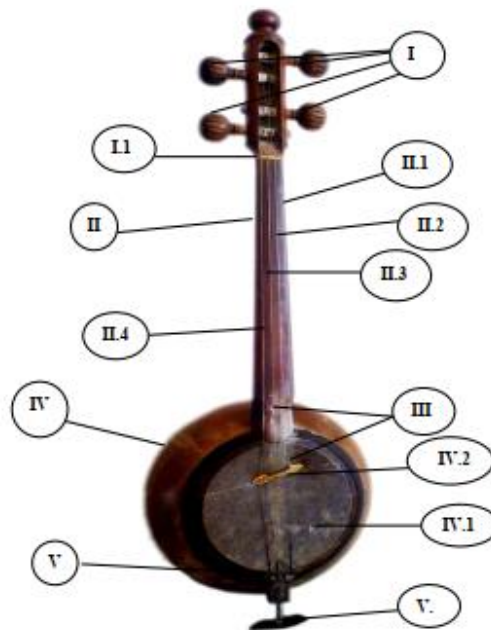
IV.2. Teri ustida to'rt simni me'yorida ushlab turish uchun –“xarrak” joylashgan bo'lib, uni dastaga yaqin joyda joylashtiriladi.

V. Kosaxonaning pastki qismida to'rt simni ushlab turish uchun ilgaklar joylashtiriladi.

V.1. G'ijjakni oyoqda ushlab turish uchun – metal moslama biriktirilgan.

Kamon (smichok) Endi shu tartibda kamonning tuzilishi haqida qisqacha to'xtalib o'tamiz:

Kamonning asosiy qismi qattiq yog'ochdan tayyorlangan bo'lib, ingichka, uzunligi 50 smdan 70 smgacha bo'lgan, uchi ilgak shaklida tayyorlangan qattiq yog'och (1) ni tashkil qiladi. Yog'ochning pastki qismi 5-7 santimetrgacha o'yilgan bo'lib, utski qismiga ilgich tomonga to'g'rilab qattiq yelim yoki juda qattiq yog'och (2) mahsulotidan maxsus moslama o'rnatiladi. Bu moslama orqaga-oldingga (o'ngga-chapga) harakatlantirish uchun kamonning pastki g'ovak qismidan rezbalik metall (3) moslama (mexanizm) joylashadi. Kamon uchidagi yarim ilgak hamda kamonning past qismidagi yelim moslamaga otning yolidan (dumidan) tayyorlangan o'ram (4) joylashtiriladi. Bu kamonning yoli hisoblanib, kuyning texnik holatiga qarab, pastki metal moslamada tarang va sust holatga keltiriladi. Har 4-5 soatlik mashqdan so'ng kamon yolini kanifol yordamida oqartirib turishlik tavsiya etiladi.

G'ijjak cholg'usining tarixiy shakllanishi mashxur ustoz ijrochilar nomlari bilan bevosita bog'liq bo'lib, xar davrning ulug' ustoz G'ijjakchi sozandalari o'zlarining betakror ijrolari bilan G'ijjak cholg'usining bugungi mukammallashuviga olib keldilar. Musiqa durdonalarini mahorat bilan ijro qilib, shu soz uchun mashxur asarlar yaratib, yangi shogirdlar tarbiyalashda ularning xizmatlari beqiyosdir.